

TELESPHOROS'UN KÖKEN SORUNU

Ünal DEMİRER*

ÖZ: 2009 yılında Antalya Yelten'de bulunan bir Asklepios grubu ile ilgili katkıda bulunduğum bir yayında¹, elinde tuttuğu yumurta nedeniyle özel bir gruba dahil olan Asklepios üzerinde yoğunlaşılırken, yanındaki pelerinli küçük Telesphoros figürü hakkında sadece kısa bir tanım yapılmıştır. Antalya Müzesi'nde bulunan ve tanıtılan iki örneği (Fig. 1-3) incelerken ulaşılan bilgiler, Telesphoros'un Anadolu veya Kelt kökenli olduğuna dair tez ve tartışmalara katkı sağlamak amacıyla, güncel buluntu ve referanslardan da yararlanılarak bu çalışmada kısaca irdelenmiştir. Telesphoros figürünü Keltik kültürlerin Balkanlar üzerinden Frigya'ya taşınmış olacağına dair ileri sürülen görüşler ve bu çocuk-tanrının Pergamon'daki kültüne dair fikirler karşılaştırılmış, buluntular aracılığıyla örneklemeler yapılırken de Keltik Genius Cucullatus figürleriyle ikonografik etkileşimleri de sorgulanmıştır. Sonuç olarak, mevcut veriler ışığında etkileşimlere dair somut kanıtlar olmadığı ve Telesphoros'un kendi ikonografisini Pergamon'da edindiği kanısına varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Telesphoros, Sağlık Kültleri, Genius Cucullatus.*

THE PROBLEM OF THE ORIGIN OF TELESPHOROS

ABSTRACT: In another publication I made a contribution to the Asklepios group found in Yelten, Antalya in 2009, where the focus was upon the Asklepios which belongs to a special group of sculptures, because of the eggs he held, and only a brief description was given of the caped small Telesphoros figure next to it. The information obtained from the study of these two examples in the Antalya Museum is briefly examined in this study through making use of the current findings and references in order to contribute to the thesis concerning if Telesphoros is of Anatolian or of Celtic origin. The ideas concerning the Telesphoros figure, that Celtic culture carried it over the Balkans into Phrygia, and the ideas concerning this child-god's cult in Pergamon were compared. While sampling by means of the finds, the iconographic interactions with the Genius Cucullatus figures were also questioned. In consequence, it was concluded that there is no certain evidence of interactions from the current data and that Telesphoros owns its own iconography to Pergamon.

Keywords: *Telesphoros, Healing Cults, Genius Cucullatus.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, GMYO, Mimari Restorasyon Programı, demirerunal@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-0369>

¹ Ünal Demirer ve Ahmet Yaraş, "Yelten Asklepiosu", *Seleucia ad Calycadnum VI* (2016), s. 45-59.

Geliş Tarihi (Received): 08.05.2019

Kabul Tarihi (Accepted): 04.07.2019

Sivri başlıklı/kukuletalı/kapüşonlu (*cocullus, cucullus, paenula cucullata*) pelerin giyen Telesphoros'un kökeni, Gallia Celtica'da yaygın tapınım görmüş *Genii Cucullati* ile ikonografik benzerliği nedeniyle, süre giden bir tartışmadır². İzlanda, Norveç ve Germania'nın zengin pantheonlarından etkilendiği kuşkusuz olan Gallia-Kelt mitolojisi, pek çok tanrı, yarı tanrı, karışık yaratıklar ve cinlere sahiptir. Bunlar arasında en ilginçleri, kısa boylu, sakallı, kukuletalı pelerinli, adlarını –bu şekilde tanımlandıkları– bir yazıttan alan *Genii Cucullati*dir³. Bu tip pelerinler, normal insanlar, cenaze törenlerinde rahipler ve yardımcıları tarafından da giyilmiştir. Hermes, Epona, Nehalennia, Harpokrates, Priapos, Attis, Dioskuroi gibi birçok tanrısal karakterin kukuletayla/sivri başlıklarla betimlenmelerine rağmen⁴, ayak bileklerine dek inen ve eller dâhil tüm vücudu örten bir pelerinlerinin olmayışı, mitolojik karakterleri tanımlamada ayırt edicidir.

Telesphoros, Geç Helenistik dönemden itibaren⁵ genellikle Asklepios ile birlikte betimlenen bir şifa demonu⁶, Asklepios'un çocuğu⁷, yardımcısı⁸, düş yorumcusu⁹ bir çocuk-tanrı olarak tanımlanmaktadır¹⁰. Görevi, hastalık

² Köken sorununu ilk araştıran Wroth, Sikyon Titane'deki Euamerion ve Epidauros'taki Akaios ile etkileşimi sorgulamış; ikonografinin çıkış figürünün Pergamon'un yerel tanrıları Kabeiroi olabileceğini, kökeni ne olursa olsun, sonuçta Telesphoros'un Pergamon'lu bir tanrı olduğunu öne sürmüştür: Warwick Wroth, "Telesphoros", *JHS* 3, (1882), s. 286; Egger ise, Kökenin Keltik Genius Cucullatus olduğunu öne sürmüştür: Rudolf Egger, "Genius cucullatus", *Wiener Praehistorische Zeitschrift*, Vol. 19 (1932), s. 311–323. Egger'in tezi de kabul görmüştür; ayrıca her kukuletalının Telesphoros olmadığı düşüncesiyle, Korinth Asklepionu'ndaki buluntular Euamerion olarak tanımlanmıştır: Ferdinand J. Waele, "The Sanctuary of Asklepios and Hygieia at Corinth", *AJA* 37, No. 3 (1933), s. 446, dn. 2.

³ Hilda Ellis Davidson, "Myths and Symbols in Religion and Folklore", *Folklore*, Vol. 100, No. 2 (1989), s. 138.

⁴ Herbert J. Rose, "De Telesphore au 'moine bourru'. Dieux, genies et demons encapuchonnes. [Collection *Latomus* XXI]. By W. Deonna. Pp. 167. Brussels: Latomus, 1955", *JHS* 76 (1956), s. 150.

⁵ Telesphoros'un "kuzey kökenli" olduğunu öne süren F. İ. Arğın'a göre, en erken görsel buluntu Selanik'te bulunan ve MÖ. 2. yüzyıla tarihlenen pişmiş toprak bir heykelciştir. Telesphoros, kökeni, *cucullati* ve geniş görsel örnekler içeren yetkin çalışmasıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. F. İ. Arğın, *Telesphoros Kültü*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji ABD, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Edirne, 2013.

⁶ Mustafa Şahin ve Mehmet Taşlıalan, "Smyrna Agorası Heykeltraşlık Buluntuları", *1. Uluslararası Smyrna Sempozyumu, 21–23 Temmuz 2003*, İzmir, 2003, s. 15.

⁷ Telesphoros çocuk doğumlarının ve çocuk sağlığının koruyucusu olarak da benimsenmiştir: Sarah I. Johnston, "Riders in the Sky: Cavalier Gods and Theurgic Salvation in the Second Century A.D.", *Classical Philology*, Vol. 87, No. 4 (1992), s. 308.

⁸ Walter H. Hitzig, "Langzeitverlauf von Krankheiten im Kindesalter", *Vierteljahrsschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich*, 135/2 (1990), s. 87, Fig. 4.

⁹ Hafize Ö. Türkmen, "Tarihsel Olarak Kadın Şifacılık ve Tıbbın Değerleri", *Lokman Hekim Journal* 1 (2), (2011), s. 23.

sonrası nekahat döneminde insanlara yardımcı olmak, Asklepios'un işini tamamlamaktır¹¹. Bütün betimlerde pelerinlidir. Dinsel bir obje olarak pelerinin sembolizmi, gecenin örtüsünü; dolayısıyla ölüm, yeraltı ve ilgili tanrıları/tanrısal varlıkları, mucizevî şifalar getiren kehanet uykularını (inkübasyon), gizli iyileştirme güçleri gibi çağrışımları akla getirir. İnkübasyon Asklepios kültüründe ana ritüeldir. Tanrının kutsal alanındaki *abatonda* uykuya yatan hastalar, ilaç ve terapi desteği sağlayan hekimler yardımıyla, rüyalarında şifa bulacakları tedavi yöntemini görmeye çalışırlar¹². Pelerinin koruyuculuğu ise tehlike ve kötülüklerden uzak kalmayı, toprağın bereket ve üretkenliğini, phallik betimleri çağrıştırır¹³.

Telesphoros'un farklı tipleri araştırıldığında, Louvre Müzesi'nde bulunan ve İmparatorluk dönemine tarihlenen Asklepios–Telesphoros grubunda kapüşonunu çıkarmış olduğu görülür¹⁴. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki grupta, oldukça hareketli bir duruşla başını yukarı kaldırarak Asklepios'a bakan Telesphoros, kucağında makas, spatula ve sonda gibi tıp aletleri

¹⁰ H. J. Rose, a.g.e. s. 150; Timea Varga, "Telesphorus. A healing child god in Roman Dacia", *Studia Universitatis Babeş–Bolyai. Historia*, 60/1, 2016, s. 18; James Wiseman ve Djordje Mano–Zissi, "Excavations at Stobi, 1970", *AJA*, Vol. 75, No. 4 (1971), s. 401; Silvia A. Wunderlich, "Greek Art and Greek Medicine", *Bull. Med. Libr. Assoc.* 32 (3), (1944), 327. Stobi'deki mezarlarda bulunan figürinlerde, çocuk Telesphoros, elinden tuttuğu daha küçük bir çocukla da betimlenmiştir: J. Wiseman ve D. Mano–Zissi, a.g.m. s. 138, Fig. 21, s. 139, Fig. 22.

¹¹ Telesphoros'u "cüce" olarak tanımlayan Sevin, Neikeia kenti çevresinde bulunan ve ilaç yapımında en önemli maddelerden olan zencefre yatakları konulu çalışmasında, kentin bu kaynakları nedeniyle, sikkeler üzerindeki betimlerin gösterdiği gibi, sağlıkla ilgili bir kutsallığı olduğunu düşünmektedir: Necla A. Sevin, "Antik Çağ ve Sonrasında Cıva–Zencefre Kullanımı ve Neikaia Kenti", *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar, Veli Sevin'e Armağan*, A. Özfirat (Ed.), Ege Yayınları, (2014), s. 368.

¹² Olympia Panagiotidou, "The Asklepios Cult: Where Brains, Minds, and Bodies Interact with the World, Creating New Realities", *JCH I.1*, (2014), s. 14, dn. 2; F. J. Waele, a.g.m. s. 450. Nora/Sardegna'da inkübasyona yatmış, vücuduna bir yılan sarılmış olarak betimlenen pişmiş toprak genç heykelciği: Alessandra La Fragola, "Il Dio Sfuggente", *Archeo* 2015/3, Sardegna, (2015), s. 61; Tamer Akça, Bergama Asklepieionu'nun Tıbbi Bakış Açısı ile Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, 2013, s. 2.

¹³ H. J. Rose, a.g.m. s. 150; Jocelyn M. C. Toynbee, "W. Deonna, *De Télesphore au 'Moine Bourru'*, *Dieux, Génies, et Démons Encapuchonnés*, *Latomus*, Vol. XXI, Brussels, 1955", *JRS*, Vol. 46, Parts 1 and 2 (1956), s. 181. Sardegna'da Porto Torres'te mezarda bulunan pişmiş toprak Telesphoros figürini konik kaide üzerindedir ve oldukça stilizedir. Bu örneği tanımlayan La Fragola, *Genii Cucullati* ile ilişkilendirmeye çalışırken, *Genius Cucullatus*ların sakallı veya bazen ithyphallic oluşlarını ayırt edici özellik olarak belirtmiştir: A. La Fragola, a.g.m. s. 61.

¹⁴ A. La Fragola, a.g.m. s. 56.

taşımaktadır¹⁵. Liverpool Merseyside Müzesi'nde bulunan ve MS. erken 5. yüzyıla tarihlenen fildişi bir *diptikon* üzerinde ise, sol koltuk altındaki esasına yaslanan Asklepios'un sağ ayağı yanında duran Telesphoros, -pelerini dışında ilk kez görülen- iki eliyle tuttuğu bir *diptik* okumaktadır¹⁶. Trakya, Moesia ve Anadolu kent sikkeleri ve yüzük gemleri¹⁷ üzerinde de betimleri yaygın olan Telesphoros genellikle yalnız¹⁸, bazı örneklerde ise Asklepios ve Hygieia'nın yanındadır¹⁹.

Telesphoros'un Asklepios ve Hygieia'dan bağımsız figürin²⁰ ve heykelcikleri de bulunmuştur. 1975 yılında Bolu ili, Seben ilçesi, Çeltikdere Vadisi'nde kaçak kazılarda Asklepios ve Hygieia heykelcikleriyle birlikte bulunan bağımsız heykelcik 31 cm yüksekliğindedir ve destek üzerindeki omphalos çok belirgindir²¹. Tek başına bulunan Telesphoros heykellerinin toplam sayısını 10 olarak veren Yaraş'ın araştırmasına Bolu örneği 11. örnek olarak eklenmiştir. Bunlardan üçü (Bolu, Ephesos ve Edirne) Türkiye'de bulunmuştur²².

Simav'da bir handa bulduğu kabartmayı tanımlayan Ramsay, kabartmadaki figürün bir Men–Telesphoros karışımı olduğunu öne sürer. Sivri başlıklı pelerin giyen Telesphoros'un omuzları üzerinde, Phrygia'da

¹⁵ İAMRR, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehberi, İstanbul, 1966, s. 103, Env. No. 1995T.

¹⁶ TMMAB, The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New York, 1977, s. 26, No. 22.

¹⁷ Gemlerden örnek veren Wroth, vazo resimleri üzerinde betim bulunmadığını eklemektedir: Warwick Wroth, "A Statue of the Youthful Asklepios", *JHS* 4, (1883), s. 285.

¹⁸ Bernhard Weisser, "Asklepios auf antiken Münzen in Epidauros, Athen und Pergamon", *Wunderheilungen in der Antike, Von Asklepios zu Felix Medicus*, Oberhausen (2006), s. 73, Nr. 23.

Kay Ehling, "Ein Reitender Telesphoros", *Epigraphica Anatolica* 38 (2005), s. 159–164., s. 160, Abb. 4–7. Nicaea: William K. Beatty, "Some Medical Aspects Of Greek and Roman Coins", *Medical Numismatic Notes XV*, Vol. 50, No. 1, (1974), s. 87, Fig. 1. Wroth, 1882, s. 293. Phrygia örnekleri için bkz. E. Ünal, "Usak Arkeoloji Müzesi'ndeki Kotiaion Sikkeleri", *KOU Fen–Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı 1 (2008), 123–130; Valerianus (MS. 253–260), No. 9–11.

²⁰ Daniş Baykan, "Allianoi'dan Sağlık Kültüne İlişkin Metal Buluntu Örnekleri". *MASROP E–Dergi* 13 (2019), s. 7, Resim 6.

²¹ S. Sezin Sezer, "Bolu Müzesi'nden Bir Grup Heykeltıraşlık Eseri/A Group Of Sculpture Works From The Bolu Museum", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, Cilt: 7, Sayı: 32/Volume: 7, Issue: 32 (2014), s. 407, 416, Res. 1c.

²² Ahmet Yaraş, "Telesphoros Heykeli (Edirne Müzesi 1148)", *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan*, C. Şimşek, B. Duman, E. Konakçı (Ed.), Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s. 725–727, Res. 1–5.

yaygın tapınım gören Tanrı Men'in hilali bulunmakta, alttaki yazıtta ise, köle Asklepias'ın tanrılara kefarecini sunduğu yazmaktadır²³.

Phrygia bölgesinde ise, sadece adak stelleri üzerine yapılan bir çalışmada, Telesphoros'un ikonografisiyle tıpa tıp örtüşen, ilk bakışta Genius Cucullatus veya Telesphoros oldukları “yanlış-kanısına” varılabilecek 57 örnek (Fig. 4) bulunduğu görülmektedir²⁴. Tamamı MS 2. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen steller üzerindeki yazıtlardan, büyük bölümünün Zeus'un yerel kültlerdeki adlarıyla Alsenos, Petarenos ve Thallos'a, bir örnekte de Mater Malene'ye (Fig. 5) adandığı anlaşılmaktadır. Pelerinli erkek figürleri bu denli sık olmasına ve Zeus dışında Athena, Artemis, Aphrodite, Dionysos, Kybele, hatta Pan ve Silen figürleri bile betimlenmesine rağmen, yazıtlarda Telesphoros ve Asklepios'un isimleri yer almamaktadır²⁵. Bu da Phrygia'da bu denli yaygın olan kukuletalı pelerinle betimlenmiş figürler ve Telesphoros arasında bir bağ kurmayı olanaksızlaştırmaktadır.

Drew-Bear ve diğerlerinin bu kapsamlı çalışmasından alıntı²⁶ yapan K. Ehling, kukuletalı pelerinler giyen figürleri (Fig. 6) yazarların da önermesiyle “*Bauern und Hirten*/çiftçiler ve çobanlar” olarak tanımlayarak, yerli giysilerin Telesphoros'un giyimini belirlediğini yazmaktadır²⁷. Söz konusu çalışmanın tamamında görülen kukuletalı figürler, Britannia'da Hadrian Duvarı'nın başlangıcındaki Housesteads/Vercovicium'da bulunan *Genii Cucullati* stelindeki figürlerle (Fig. 7) tam bir benzerlik göstermektedirler²⁸. Tarihleme kuralları gözetilerek ikonografideki benzer betimlerden yola çıkılarak karşılaştırmalar yapıldığında, *vice versa*, Vercovicium stelindeki figürlerin Phrygia'lı çiftçi ve çobanları betimlediği

²³ William M. Ramsay, “Artemis–Leto and Apollo–Lairbenos”, *JHS* 10 (1889), s. 227.

Phrygia'da isimlerin kökenlerini araştıran Ramsay, Asclepiades, Asclepios, Asclas, Telesphoros isimlerini doğrudan Asklepios kültürünün etkileriyle bağdaştırmaktadır: William M. Ramsay, “The Graeco–Roman Civilisation in Pisidia”, *JHS* 4 (1883), 23–45; s. 36.

²⁴ Thomas Drew–Bear, Christine M. Thomas, Melek Yıldızturnan, Phrygian Votive Steles, The Museum of Anatolian Civilizations, Ankara, 1999, s. 38. Pelerinli figürlerin MÖ 3. yüzyıldan itibaren bu bölgede yaygınlığı, yerel bir *cucullatus*'un Galatia'daki Kelt göçmenlerce benimsenerek, komşu Mysia kentlerinden Pergamon'a devşirildiği ve burada isimlendirildiği tezinin öne sürülmesine de neden olmaktadır: Daniela Bonanome, “Telesforo E Le Divinità Salutarì A Grottaferrata. Indagine Sul Piccolo Dio “Cucullatus””, *Humanitas Studi Per Patrizia Sefarin*, A. Serra (Ed.), Roma (2015), s. 32–34.

²⁵ T. Drew–Bear, C. M Thomas ve M. Yıldızturnan, a.g.e. s. 40–41.

²⁶ T. Drew–Bear, C. M Thomas ve M. Yıldızturnan, a.g.e. s. 134, Res. 164.

²⁷ K. Ehling, a.g.m. s. 160, Abb. 8.

²⁸ N. B. Kampen, “The Art of Soldiers on a Roman Frontier: Style and the Antonine wall”, *The Art of Citizens, Soldiers and Freedmen in the Roman World*, E. D'Ambra, G. P. R. Métraux (Eds.), *BAR* 1526, (2006), s. 133, Fig. 9.

de öne sürülebilir. Dolayısıyla tam bu noktada, arkeolojik buluntular araştırılırken “etkileşimsiz benzerlikler” konusunda dikkatli olmak gerektiğini vurgulamak yerinde olacaktır²⁹.

1951 yılında Ankara ili, Kayaş İlçesi, Kutludüğün Köyü’nde bulunan heykelcik grubu içindeki 28,5 cm yüksekliğindeki bir Asklepios heykeli, yanında ikinci bir küçük kaide üzerinde duran ve sadece ayakları koruna gelmiş Telesphoros ile Phrygia’da Asklepios kültünün yaygınlığına bir kanıt olarak literatüre eklenmiştir³⁰. 1972 yılında Phrygia Epiktetos’ta Eskişehir ili Alpu vadisinde Geç Helenistik döneme tarihlenen Kocakızlar Tümülüsü’nde yapılan kazılar sırasında bulunan 3,3 cm yüksekliğindeki amber figürin ise önemli bir erken örnektir: Satranç taşı şeklinde işlenmiş figür, sivri külahlı peleriniyle bir gencin belden yukarısını betimlemektedir ve Telesphoros olarak tanımlanmıştır³¹. Bu tanım doğru kabul edildiğinde, Telesphoros’un en erken betimlerinden biri olduğu da kabul edilmiş olacaktır.

Münih’te özel bir koleksiyonda bulunan, Lydia veya Phrygia’dan satın alındığı tahmin edilen bir pişmiş toprak figüründe, Telesphoros at üzerinde tasvir edilmektedir (Fig. 8). K. Ehling, bu ünik eserde Telesphoros’un – Trakya’da Asklepios’a uygulanan yöntemle³²– yerel bir tanrı (Kakasbos?) ile özdeşleştirilmiş olabileceği ve Philadelphia sikkelerinin arka yüzünde, at üzerindeki Yılan/Asklepios³³ gibi, şifaya hızla ulaşmayı tasvir ettiği tezini öne sürmektedir³⁴.

Atina, Korinth ve Sparta’da örnekleri bulunan pişmiş toprak kandiller üzerinde kapüşonlu çocuk figürlerini Telesphoros olarak tanımlayan Burr, kültün Anadolu ve Trakya üzerinden 3. yüzyılda Hellas’a ulaştığını öne sürmektedir³⁵. “*Şahin ve Taşlıalan da, Smyrna agorasında bulunan, Asklepios, Hygieia ve Telesphoros’un oluşturduğu Pergamon Üçlüsü’ne*

²⁹ Söz konusu çalışmanın yazarları bu noktaya vurgu yaparak, Robert ve Guarducci’nin de aynı yanlışlığa düştüğünü belirtmektedirler: T. Drew–Bear, C. M Thomas ve M. Yıldızturan, a.g.e. s. 374–375.

³⁰ Fatma Özoral, “Kutludüğün Heykelcikleri”, *TAD XXVI–1* (1982), s. 6–7, Res. 5.

³¹ Sümer Atasoy, “The Kocakızlar Tumulus”, *AJA* 78, No. 3 (1974), s. 263, Pl. 52, Fig. 10.

³² Ivanka Dontcheva, “Le syncrétisme d’Asclépios avec le Cavalier Thrace”, *Kernos 15* (2002), 317–324; s. 319.

³³ W. K. Beatty, a.g.m. s. 89.

³⁴ K. Ehling, a.g.m. s. 162, Abb. 1.

³⁵ Thompson D. Burr, “The Terracotta Figurines”, *Hesperia*, Vol. 2, No. 2, The American Excavations in the Athenian Agora: First Report (1933), s. 191, Fig. 7, Nr. 8.T7. Stobi’de cenaze ritüelleriyle ilişkilendirilen ilk buluntular MS. 1. yüzyıldan itibaren başlamaktadır: J. Wiseman ve D. Mano–Zissi, a.g.m. s. 406, dn. 81, Pl. 89, Fig. 19.

benzer kabartmaların daha çok Trakya'da görüldüğünü belirtmektedirler³⁶. İmparatorluğun doğu ve batısı arasında köprü olan Trakya'da halklar, güçlü Antik Yunan-Roma etkilerini kolay kabullenip, kendilerine özgü bir senkretizmle, kendi kültürleriyle birleştirmişlerdir. Bu nedenle, Asklepios, Hygieia ve Telesphoros gibi sağaltıcı tanrılar bazen Bendis, Darzos ve Trakyalı Sürücü gibi yerel kültlerle birlikte kabul görmüşlerdir³⁷.

Sonuç

Telesphoros'un kökenini, Phrygia'da yerleşen Keltler tarafından Orta Avrupa, Balkanlar ve Trakya üzerinden Anadolu'ya taşınan, sağlık ve çocuk doğumlarıyla ilişkili³⁸ bir *genius cucullatus* ile açıklamaya çalışmak şüphesiz cezp ve motive edicidir³⁹. Ancak en büyük sorun, Gallia Celtica'da, Telesphoros'un Anadolu ve Balkanlar'da en yoğun bulunduğu MS. 2. yüzyıldan erkene tarihlenebilen çok az *cucullati* örneği olmasıdır⁴⁰. Telesphoros'un çoğu zaman Asklepios ve Hygieia ile birlikte betimlenmesine karşın Cucullati'nin üçlü ikonografisi⁴¹ de ayırt edici bir özelliktir.

³⁶Smyrna benzeri Trakya örneği: T. Alfieri Tonini, "Il Culto di Asclepio e Igea in Tracia: Il Caso Singolare di Pautalia e Dintorni," *Culti e Miti Greci in Aree Periferiche, Aristonothos, Scritti per il Mediterraneo Antico*, Vol. 6, (2012), s. 228, Fig. 1; Bulgaristan, II-III. yy. Kyustendil örneği Asklepios-Hygieia-Telesphoros üçlüsü betimlenen stel ve MS. 177-192 tarihli Pergamon sikkesi arkasında aynı triad: La Fragola, a.g.m. s. 60; Sırbistan Zemun/Taurunum örneği: J. Brunšmid, Arheološke Bilješke iz Dalmacije i Panonije, *Zagreb, 1900*, s. 200, Sl. 95; *Stobi 'de MS. 232/233' e tarihlenen bir yazıttan, Asklepios, Hygieia ve Telesphoros kültürünün 3. yy. ortasına dek mevcut olduğu anlaşılmaktadır: J. Wiseman ve D. Mano-Zissi*, a.g.m. s. 402; Glava Panega örneği: Moschakis Konstantinos, *Healing Gods: The Cult of Apollo Iatros, Asclepius and Hygieia in the Black Sea Region*, MA Dissertation Thesis, International Hellenic University, Thessaloniki, 2013, s. 105, Pl. 22, Fig. 22a; Isthmia örneği: Karen A. Laurence, *Roman Infrastructural Changes to Greek Sanctuaries and Games: Panhellenism in the Roman Empire, Formations of New Identities*, PhD Dissertation Thesis of Classical Art and Archaeology, University of Michigan, 2012., s. 315, Fig. 7.28.

³⁷ Ü. Demirel ve A. Yavaş, a.g.m. s. 50; I. Dontcheva, a.g.m. s. 324; D. Baran, "Greek Physicians and Medical Emancipation of the Romanian Lands", *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, Vol. 6 (51), (2009), s. 39; N. Dimitrova, "Inscriptions and Iconography in the Monuments of the Thracian Rider", *Hesperia 71* (2002), 209-229; s. 217, Fig. 5. Philippopolis'ten önemli bir örnek için bkz. M. Konstantinos, a.g.e. s. 90, Pl. 7, Fig. 7b; Batkun örneği, s. 97, Pl. 8, Fig. 8b; Pautalia örneği, s. 98, Pl. 15, Fig. 15a.

³⁸ Adriana Antal, "Risus, Cucullatus, Venus. Divine Protectors and Protective Divinities of Childhood in Dacia and Pannonia", *Historia*, Vol. 61, Nr. 1, (2016), s. 2, 16, Pl. III, 1-4.

³⁹ Kültürün Makedonya ve Trakya'ya ek olarak Galatia, Frigya ve Misya bölgelerinde de görülmesi, bu bölgelerdeki Kelt göçleriyle ve Kelt yerleşimleriyle bağdaştırılarak, Telesphoros'un kökeni olarak Keltik kültür öne sürülmektedir: D. Bonanome, a.g.m. s. 33.

⁴⁰ D. Bonanome, a.g.m. s. 29; J. M. C. Toynbee, a.g.m. s. 181.

⁴¹ D. Martin Goldberg, "Fertile Imaginations: Pastoralist Production and a New Interpretation of a Roman Period Relief Sculpture from Bath", *TRAC 2005: Proceedings of the Fifteenth*

Phrygia stelleri üzerindeki “çobanlar ve çiftçiler”, ikonografik benzerliklere karşı dikkatli olunması gerektiğinin kanıtlarıdır. Ayakta hareketsiz duruş ve kukuletalı pelerin, Genius Cucullati ve Telesphoros kültlerinde de tamamen tesadüflere bağlı “kesin benzerlikler” ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak iki kültürün ikonografik benzerlikleri yanında birbirlerinden etkilendiğini kanıtlayacak bir iz -henüz- bulunmamaktadır.

Pelerin sadece soğuk kuzey ülkelerinde giyildiği yanılgısına düşmemek (Kıbrıs, Anadolu, Hellas, hatta Kuzey Afrika ve Mısır örneklerini hesaba katarsak) ve kukuletalı figürlerin kökeni veya yayılımı hakkında tezler oluştururken de çok dikkatli olmak gerekmektedir⁴². Dolayısıyla sadece kukuletalı/kapüşonlu pelerinlerden yola çıkarak insan, cin veya tanrı figürlerini tanımlamanın veya aralarında bağ kurmayı denemenin yanıltıcı olabileceği *de facto* olarak sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada, W. Deonna'nın “Telesphoros ve *Genii Cucullati*” konulu çalışmasını eleştiren Rose'un sonuç bölümüne değinmekte de yarar bulunmaktadır: “Çağdaş seramikçilikte de antik çömlekçilikte de basit, komik, uğurluk olarak kullanılan ilginç figürler var; Karşılaştığımız her figüre tanrısal anlam yüklememeli, hepsinin inanç veya kötülükten korunmayla ilgili veya kutsal/tanrısal olduğunu düşünmemeliyiz”⁴³.

Telesphoros'un Pergamon ile çok sıkı ilişkileri mevcuttur⁴⁴. Kült Pergamon'da ilk olarak MS. 1. yüzyıl sonu ve 2. yüzyıl başlarında sikkeler (Fig. 9) ve yazıtlarla ortaya çıkmış, Asklepios kutsal Alanı'nda kendine ait bir tapınağa sahip olmuş ve 3. yüzyıl boyunca Hellas ve Danubia üzerinden Roma'nın batı eyaletlerine yayılmıştır⁴⁵. Telesphoros ile ilgili en erken yazılı kaynaklar da bu döneme tarihlenmektedir ve hem Pausanias hem de Aelius Aristides tanrıyı doğrudan Pergamon ile ilişkilendirmektedirler⁴⁶. Yeni bir kanıt bulunmadıkça, bu sevimli tanrı-çocuk bağımsız coğrafyalarda yaşam-ölüm ve sağlıkla ilişkilendirilmiş yerel mitolojik figürlerle bağdaştırılmış

Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Birmingham 2005., B. Croxford, H. Goodchild, J. Lucas, Ray, N. (eds.), Oxford (2006), s. 84, Fig. 1.

⁴² J. M. C. Toynbee, a.g.m. s.180.

⁴³ H. J. Rose, a.g.m. s. 150.

⁴⁴ M. Şahin ve M. Taşlıalan, a.g.m. s. 15, dn. 66; T. Varga, a.g.m. 18; W. Wroth, 1882, s. 285.

⁴⁵ W. Wroth, a.g.m. s. 284; J. M. C. Toynbee, a.g.m. s. 181. Yeni Platoncu Neapolisli (Nablus) Marinus'un, “Proclus'un Hayatı” adlı biyografide Proclus'un çocukken hastalandığını ve uyurken Telesphoros tarafından iyileştirildiğini yazması, MS. 6. yüzyıl başlarına dek teürjik inançların felsefede ve güncel yaşamda yer bulmaya devam ettiğinin önemli bir kanıtıdır: Anne Sheppard, “Proclus' Attitude to Theurgy”, *The Classical Quarterly*, Vol. 32, No. 1 (1982), s. 222.

⁴⁶ Pausanias, *Descriptio Graeciae*, II.11.7; Aelius Aristides, *Orationes*, II. 10.

olmasına rağmen, Telesphoros kimliğini Pergamon'da edinmiş görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Aelius Aristides, *The Complete Works*, Vol. 1, *Orationes I-XVI*, C. A. Behr (Çev.), Leiden, 1986.
- Antal, Adriana, "Risus, Cucullatus, Venus. Divine Protectors and Protective Divinities of Childhood in Dacia and Pannonia", *Historia*, Vol. 61, Nr. 1, (2016), s. 1-16.
- Atasoy, Sümer, "The Kocakızlar Tumulus", *AJA* 78, No. 3 (1974), s. 255-263.
- Baykan, Daniş, "Allianoi'dan Sağlık Kültüne İlişkin Metal Buluntu Örnekleri". *MASROP E-Dergi* 13 (2019), s. 1-15.
- Baran, D., "Greek Physicians and Medical Emancipation of the Romanian Lands", *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, Vol. 6 (51), (2009), s. 39-46.
- Beatty, William K., "Some Medical Aspects Of Greek and Roman Coins", *Medical Numismatic Notes XV*, Vol. 50, No. 1, (1974), s. 85-95.
- Bonanome, Daniela, "Telesforo E Le Divinità Salutari A Grottaferrata. Indagine Sul Piccolo Dio "Cucullatus"", *Humanitas Studi Per Patrizia Sefarin*, A. Serra (Ed.), Roma (2015), s. 23-70.
- Burr, Thompson D., "The Terracotta Figurines", *Hesperia*, Vol. 2, No. 2, The American Excavations in the Athenian Agora: First Report (1933), s. 184-194.
- Davidson, Hilda E., "Myths and Symbols in Religion and Folklore", *Folklore*, Vol. 100, No. 2 (1989), s. 131-142.
- Demirer, Ünal ve Yaraş, Ahmet, "Yelten Asklepiosu", *Seleucia ad Calycadnum VI* (2016), s. 45-59.
- Deonna, Waldemar, *De Télesphore au «moine bourru». Dieux, génies et démons encapuchonnés*, *Latomus*, XXI, Berchem-Bruxelles, 1955.
- Deonna, Waldemar, "Télesphore et le «genius cucullatus» celtique", *Société d'Études Latines de Bruxelles*, *Latomus*, T. 14, Fasc. 1 (Janvier-Mars 1955), s. 43-74.
- Dontcheva, Ivanka, "Le syncrétisme d'sclépios avec le Cavalier Thrace", *Kernos* 15 (2002), s. 317-324,
- Drew-Bear, Thomas., Thomas, Christine M., Yıldızturan, Melek, *Phrygian Votive Steles*, The Museum of Anatolian Civilizations, Ankara, 1999.
- Goldberg, D. Martin, "Fertile Imaginations: Pastoralist Production and a New Interpretation of a Roman Period Relief Sculpture from Bath", *TRAC 2005: Proceedings of the Fifteenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Birmingham 2005.*, B. Croxford, H. Goodchild, J. Lucas, Ray, N. (eds.), Oxford (2006), s. 83-98.

- Ehling, Kay, “Ein Reitender Telesphoros”, *Epigraphica Anatolica* 38 (2005), s. 159–164.
- Hitzig, Walter H., “Langzeitverlauf von Krankheiten im Kindesalter”, *Vierteljahrsschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich*, 135/2 (1990), s. 73–88.
- İAMRR, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Resimli Rehberi*, İstanbul, 1966.
- Johnston, Sarah I., “Riders in the Sky: Cavalier Gods and Theurgic Salvation in the Second Century A.D”, *Classical Philology*, Vol. 87, No. 4 (1992), s. 303–321.
- Kampen, N. Boymel, “The Art of Soldiers on a Roman Frontier: Style and the Antonine wall”, *The Art of Citizens, Soldiers and Freedmen in the Roman World*, E. D'Ambra, G. P. R. Métraux (Eds.), *BAR 1526*, (2006), s. 125–134.
- Konstantinos, Moschakis, *Healing Gods: The Cult of Apollo Iatros, Asclepius and Hygieia in the Black Sea Region*, MA Dissertation Thesis, International Hellenic University, Thessaloniki, 2013.
- La Fragola, Alessandra, “Il Dio Sfuggente”, *Archeo* 2015/3, Sardegna, (2015), s. 56–65.
- Laurence, Karen A., *Roman Infrastructural Changes to Greek Sanctuaries and Games: Panhellenism in the Roman Empire, Formations of New Identities*, PhD Dissertation Thesis of Classical Art and Archaeology, University of Michigan, 2012.
- Özoral, Fatma, “Kutludüğün Heykelcikleri”, *TAD XXVI-1* (1982), s. 1–10.
- Panagiotidou, Olympia, “The Asklepios Cult: Where Brains, Minds, and Bodies Interact with the World, Creating New Realities”, *JCH 1.1*, (2014), s. 14–23.
- Pausanias, *Descriptio Graeciae: Ad codd. mss. parisinorum, vindobonensium, florentinorum, romanorum, lugdunensium, mosquensis, monacensis, veneti, neapolitani, et editionum fidem recensuerunt*, Vol. II, Hahniano, 1838.
- Ramsay, William M., “The Graeco–Roman Civilisation in Pisidia”, *JHS* 4 (1883), s. 23–45.
- Ramsay, William M., “Artemis–Leto and Apollo–Lairbenos”, *JHS* 10 (1889), s. 216–230.
- Rose, Herbert J., “De Telesphore au 'moine bourru'. Dieux, genies et demons encapuchonnes. [Collection Latomus XXI]. By W. Deonna. Pp. 167. Brussels: Latomus, 1955”, *JHS* 76 (1956), s. 150.
- Sevin, Necla A., “Antik Çağ ve Sonrasında Cıva–Zencefre Kullanımı ve Neikaia Kenti”, *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar, Veli Sevin'e Armağan*, A. Özfirat (Ed.), Ege Yayınları, (2014), s. 363–375.
- Sezer, S. Sezin, “Bolu Müzesi'nden Bir Grup Heykeltıraşlık Eseri/A Group Of Sculpture Works From The Bolu Museum”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, Cilt: 7, Sayı: 32/Volume: 7, Issue: 32 (2014), s. 404–424.

TELESPHOROS'UN KÖKEN SORUNU

- Sheppard, Anne, "Proclus' Attitude to Theurgy", *The Classical Quarterly*, Vol. 32, No. 1 (1982), s. 212–224.
- Şahin, Mustafa ve Taşlıalan, Mehmet, "Smyrna Agorası Heykeltraşlık Buluntuları", *1. Uluslararası Smyrna Sempozyumu, 21–23 Temmuz 2003*, İzmir, 2003.
- TMMAB, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, New York, 1977.
- Tonini, T. Alfieri, "Il Culto di Asclepio e Igea in Tracia: Il Caso Singolare di Pautalia e Dintorni," *Culti e Miti Greci in Aree Periferiche, Aristonothos, Scritti per il Mediterraneo Antico*, Vol. 6, (2012), s. 219–229.
- Toynbee, Jocelyn M. C., "W. Deonna, De Téléphore au 'Moine Bourru', Dieux, Génies, et Démons Encapuchonnés, *Latomus*, Vol. XXI, Brussels, 1955", *JRS*, Vol. 46, Parts 1 and 2 (1956), s. 180–182.
- Türkmen, Hafize, Ö., "Tarihsel Olarak Kadın Şifacılık ve Tıbbın Değerleri", *Lokman Hekim Journal 1* (2), (2011), s. 21–27.
- Ünal, Erdal, "Usak Arkeoloji Müzesi'ndeki Kotiaion Sikkeleri", *KOU Fen–Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı 1 (2008), s. 123–130.
- Varga Timea, "Telesphorus. A healing child god in Roman Dacia", *Studia Universitatis Babeş–Bolyai. Historia*, 60/1, 2016, s. 17–40.
- Waele, Ferdinand J., "The Sanctuary of Asklepios and Hygieia at Corinth", *AJA* 37, No. 3 (1933), s. 417–451.
- Weisser, Bernhard, "Asklepios auf antiken Münzen in Epidauros, Athen und Pergamon", *Wunderheilungen in der Antike, Von Asklepios zu Felix Medicus*, Oberhausen (2006), s. 62–81.
- Wiseman, James ve Mano–Zissi Djordje, "Excavations at Stobi, 1970", *AJA*, Vol. 75, No. 4 (1971), s. 395–411.
- Wiseman, James ve Mano–Zissi Djordje, "Excavations at Stobi, 1973–1974", *Journal of Field Archaeology*, Vol. 1, No. 1/2 (1974), s. 117–148.
- Wroth, Warwick, "Telesphoros", *JHS* 3, (1882), s. 283–300.
- Wroth, Warwick, "A Statue of the Youthful Asklepios", *JHS* 4, (1883), s. 46–52.
- Wunderlich, Silvia A., "Greek Art and Greek Medicine", *Bull. Med. Libr. Assoc.* 32 (3), (1944), s. 324–331.
- Yaraş, Ahmet, "Telesphoros Heykeli (Edirne Müzesi 1148)", *Mustafa Büyükkolancı'ya Armağan*, C. Şimşek, B. Duman, E. Konakçı (Ed.), Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s. 723–728.

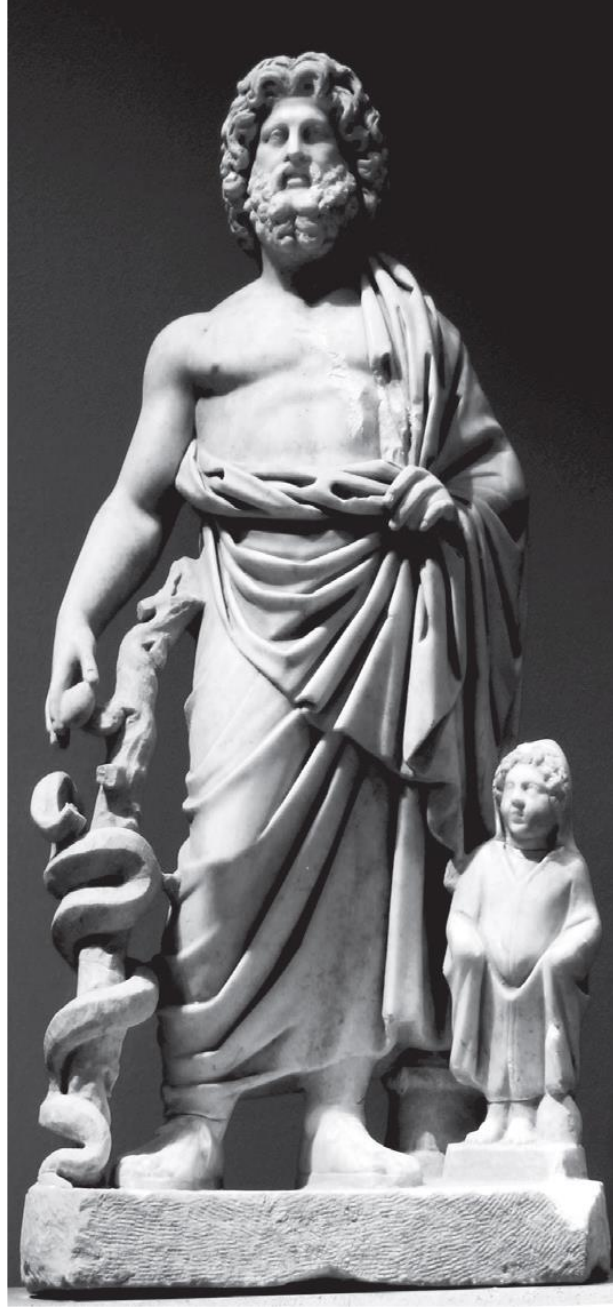

Fig. 1. Yelten Grubu, Antalya Müzesi, Env. No. 2009/138.

TELESPHOROS'UN KÖKEN SORUNU

Fig. 2. Perge Grubu, Antalya Müzesi,
Env. No. 2014/193.

Fig. 3. Perge Grubu, Telesphoros.

Fig. 4. Drew-Bear vd. s. 134, No. 164.

Fig. 5. Drew-Bear vd. s. 173, No. 242.

Fig. 6. Drew-Bear vd. s. 119, No. 136.

Fig. 7. Housteads, *The Art of Citizens, Soldiers, and Freedmen in the Roman World*, E. D'Ambra, G. P. R. Metraux (Eds.), BAR 1526, 2006, Kapak.

TELESPHOROS'UN KÖKEN SORUNU

Fig. 8. Ehling 2005, s. 163, Abb. 1.

Fig. 9. Pergamon, ÖY: Hadrian AY: Telesphoros,
<https://www.coinarchives.com/a/results.php?search=telesphoros&s=0&upcoming=0&results=100>